

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ: КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Здіорук С. І., Потапенко В. Г., Токман В. В.

ВСТУП

У сучасних складних суспільно-політичних реаліях державною владою забезпечено дотримання закріпленого Конституцією України та профільним законодавством принципу рівності всіх віросповідань і церков перед законом. Це означає, що жодна з діючих релігійних організацій не має привілеїв та преференцій, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Дане право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Релігійна сфера належить до тих сегментів українського суспільства, де, незважаючи на обмеження правового режиму воєнного стану, зберігається певний баланс між двома базовими демократичними стандартами – *розвитком світоглядного плюралізму та утвердженням безпечного функціонального середовища*.

Завдячуючи релігійній толерантності і терпимості, в Україні ствердилося поліконфесійне суспільство. У ньому представлені майже сотня різних віросповідних напрямків, толків і течій, які умовно можна розділити на *масові для національного культурно-історичного ландшафту* (православ'я, греко-католицизм, римо-католицизм, протестантизм), *локальні* (іслам, індуїзм, буддизм, англіканство) та *новітні* (РУНвіра, Міжнародне товариство свідомості Крішні, Сахаджа йога, Церква сайєнтології).

Також доволі успішно діють декілька міжконфесійних представницьких об'єднань. Найпотужніше з них – *Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій* (ВРЦРО).

Діаметральною протилежною є ситуація на тимчасово окупованих українських територіях. *Переслідують, терору, утисків і дискримінації на релігійному ґрунті зазнають представники церков, котрі не демонструють лояльності до російського окупаційного режиму*. Серед них – віряни Православної церкви України, Української греко-католицької церкви, Української церкви християн віри євангельської (п'ятидесятників), Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів, частини кримськотатарської мусульманської

спільноти та ін. Зокрема, в анексованому Криму фактично припинила своє існування ПЦУ. Її діяльність на окупованій Донеччині, Луганщині, Херсонщині ведеться підпільно. З кінця 2022 року на підконтрольних ворогові територіях Запорізької області заборонена діяльність осередків УГКЦ. Церква Ісуса Христа святих останніх днів та Свідки Єгови проголошені «екстремістами» та «американськими шпигунами»¹.

Мета дослідження – продемонструвати важливість суспільного стримування УПЦ (МП), як проросійськи орієнтованої релігійної організації, для національної безпеки Української Держави.

1. Сучасні впливи релігії на національну безпеку України

Дванадцятий рік триває військова агресія росії проти України. За таких обставин значущість питання щодо зміцнення системи національної безпеки не викликає жодного сумніву. Безумовно, Україна потребує, передусім, нарощування потужностей військово-промислового комплексу, прискорення темпів економічного виробництва, недопущення краху фінансової системи.

Однак не менш вагому роль відіграють *чинники світоглядно-ідейного спрямування*. Ворог всебічно використовує підконтрольні ЗМІ для тиражування фейкових меседжів із метою дезорієнтувати цільову аудиторію, свідомо спекулює на питаннях мови і культури, усіяло маніпулює історичними нарративами. Одним із каналів, через які московський режим намагається проводити політику духовного одурманення українців, є канал релігійний. Нині він інституалізований низкою релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі-агресорові. Найбільш потужна з цих релігійних організацій – УПЦ (МП). Вона володіє достатнім матеріальним, фінансовим, соціальним, кадровим ресурсом, щоби цілеспрямовано займатися антиукраїнською діяльністю.

Тому ключове завдання, котре перебуває на порядку денному української спільноти, – нівелювати деструктивний вплив УПЦ (МП). Як зауважив митрополит ПЦУ Євстратій (Зоря): *«Обмежити*

¹ «Лавра звільняється від вбивчої ідеології «русского мира» – Епіфаній про УПЦ (МП), еволюцію Зеленського і визнання ПЦУ. *Радіо Свобода*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/epifaniy-pro-upts-mp-zelenskoho-i-vyznannya-ptsu/32933433.html> (дата звернення: 17.03.2025); На тимчасово окупованих територіях немає жодного католицького священика, – Глава УГКЦ. *PICU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-nemaye-zhodnogo-katolickogo-svyashchennika---glava-ugkc_n149179 (дата звернення: 17.03.2025); Васін, Максим. Вплив російського вторгнення на релігійні громади в Україні / Інститут релігійної свободи. – Київ : Вид. Пугач О. В., 2024. – С. 12-19. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-UKR-web.pdf>

можливості для Росії використовувати релігійну спільноту у своїх інтересах – це обов'язок і держави і суспільства»².

У вітчизняному науковому дискурсі простежується сталий дослідницький інтерес до проблеми загроз національній безпеці у царині суспільно-релігійних та міжцерковних відносин. Над цим напрямом активно працюють знані українські релігієзнавці, соціологи, політологи, культурологи з різних академічних, відомчих, громадських установ і організацій.

Серед крайніх наукових розвідок можна відзначити наступні публікації – «Релігійні складові основних ризиків функціонування та збереження українського суспільства» М. Паращевіна, «Православна церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору» С. Кагамлик та М. Обушного, «Вплив Московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни Росії супроти України» С. Здіорука та М. Палінчака, «The Russian-Ukrainian war of 2014-2022: Monitoring of state-confessional relations in Ukraine» Л. Филипович, «Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку» О. Сагана, «Роль релігійного чинника у виникненні рашизму» С. Здіорука, «Важелі суспільного стримування УПЦ МП в сучасних реаліях» В. Токмана тощо.

Вказані дослідження, попри наявні відмінності у методології, акцентах, ступенях авторської категоричності, об'єднує одна спільна риса. Всі вони розглядають функціонування УПЦ (МП) як істотну небезпеку для утворення повноцінного державного суверенітету України.

Наприкінці 2023 року вийшла друком аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України»³. Її показовість у тому, що там осмислюються основні тенденції розвитку релігійної мережі в контексті війни, зокрема наявні загрози національній безпеці.

² 330 років Московський Патріархат працював над тим, аби тримати в полоні українські душі, – митрополит Євстратій (Зоря). РІСУ : веб-сайт. URL: https://risu.ua/330-rokiv-moskovskij-patriarhat-pracuyav-nad-tim-abi-trimati-v-poloni-ukrayinski-dushi--mitropolit-yevstratij-zorya_n145034 (дата звернення: 07.05.2025).

³ Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт доп. / [С. І. Здіорук, В. В. Токман]; за ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2023. 44 с. (Серія “Національна безпека”).

Заслужують особливої уваги щорічні аналітичні матеріали Центру Разумкова, які дозволяють простежити динаміку взаємодії між владою, суспільством та релігійними організаціями впродовж чверті століття⁴.

Запропонований матеріал продовжує тенденції відповідних досліджень та є концентрованою спробою проаналізувати передусім ключові процеси та події у середовищі УПЦ (МП), її вплив на українське суспільство та актуалізувати захист національних інтересів України у релігійній сфері.

Адже УПЦ (МП) – це реальна світоглядно-ідеологічна загроза для України. А збройна агресія РФ супроти Української Держави має давню історичну та світоглядну основу. Назва цієї основи – «руській мір». Йдеться про сукупність політико-ідеологічних конструктів, покликаних означити нібито «неперевершеність, унікальність та виключність» російської цивілізації⁵. По своїй суті «руській мір» – проєкт імперсько-тоталітарний і шовіністичний. Вельми важливо, що його сутність добре розуміють представники християнських церков України, котрі влучно його охарактеризували у своєму «Зверненні...» наголосивши, що «ця доктрина, фактично ідеологія, містить в собі заперечення права української нації на самовизначення, на суверенний розвиток, на власні державу, мову, історію, культурну самобутність та свободу віросповідання, а зрештою – на існування»⁶.

Після проголошення політичної незалежності у серпні 1991 року Україна, на жаль, не зуміла одночасно здобути незалежність духовну. Українське суспільство тривалий час залишалося, а подекуди ще продовжує перебувати під впливом різноманітних проросійських концептуальних наративів – історичних, культурних, політико-економічних, лінгвістичних, мистецько-розважальних тощо.

Одним із потужних інструментів московської ідейно-духовної експансії на українських теренах виступив релігійний чинник, інституалізований, передусім, так званою Українською православною церквою, котра насправді є не чим іншим, як частиною Російської православної церкви. Доречно зауважити, що саме останній разом із

⁴ Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024. Київ, 2024. 115 с.

⁵ Україна та проєкт «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 80 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>

⁶ Звернення християнських Церков України щодо засудження агресивної ідеології «русского міра». ПІСУ: веб-сайт. URL: https://risu.ua/zvernennya-hristiyanskih-cerkov-ukrayini-shchodo-zasudzhennya-agresivnoyi-ideologiyi-russkogo-mira_n145401 (дата звернення 19.05.2025).

ядерним потенціалом країни російський диктатор В. Путін відводив вагому роль у забезпеченні гегемонії РФ на міжнародній арені⁷.

Висловлювані московським патріархатом меседжі транслюються через УПЦ (МП) в українському суспільному просторі. Згадаймо для прикладу візит очільника РПЦ патріарха Кіріла до України влітку 2009 року. Його висловлювання про *«Київ – наш Єрусалим і наш Константинополь»*, *«нашу Помісну Церкву, котра існує тисячу років»*, *«велику духовну єдність українського та російського народів»*, *«Патріарха як батька для всіх вірних Православної Церкви, що входять у єдину юрисдикцію, очолювану Патріархом»*⁸ стали орієнтиром для наслідування з боку єпископату і священників УПЦ (МП). Священноначалля останньої не відмовилося від подібних ідеологем ні після анексії росією Криму та окупації окремих районів Донбасу у 2014 році, ні навіть після початку повномасштабної відкритої війни у лютому 2022 року.

Нарешті після того як керівництво УПЦ (МП) на своїх синодах від 28 лютого та 12 травня 2022 р. заявило, що в Україні – не агресія росії, окупація чи війна проти Українського народу, а *«братовбивче кровопролиття на українській землі»* та *«збройне протистояння двох наших братніх народів»*⁹, а діяльність української влади та Православної церкви України *«стали одним із приводів військового вторгнення в Україну»*¹⁰, зникли будь-які сумніви щодо того, інтереси якої агресивної держави обстоює ця промосковська релігійна організація.

Окрім того, антиукраїнська спрямованість діяльності УПЦ (МП) підтверджується низкою додаткових фактів, а саме:

– нагнітанням напруги у міжцерковних та міжконфесійних відносинах;

⁷ Саган О. Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 червня 2023 року / Вісник НАН України, 2023. № 8. С. 87. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/3902/3879>

⁸ Здіорук С. Роль релігійного чинника у виникненні рашизму / Багатомірний рашизм: початок і кінець (збірник статей). Київ : ДП «ГДП», 2023. С. 65. URL: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Library_UD/Vypusk_30_V.Ohryzko_MuItidimensional%20ruscism,%20the%20beginning%20and%20the%20end.pdf

⁹ Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 р. / *Українська Православна Церква* : веб-сайт. URL: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku/> (дата звернення 12.04.2025).

¹⁰ Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 р. / Синаодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. 2022. 12 трав. URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku/> (дата звернення 12.04.2025).

- дискредитацією української влади на міжнародній арені;
- колабораціонізмом із московським режимом та окупаційною владою;
- розділенням української громади за світоглядно-ціннісними переконаннями¹¹;
- безпосередньою участю кліру УПЦ (МП) у бойових операціях¹².

Отож, зрозуміло, що незмінний статус УПЦ (МП) в умовах повномасштабної війни росії проти України – *серйозна загроза для національної безпеки Української Держави*. З позицій сьогодення проблема стримування філії РПЦ потребує не теоретичних дискусій і поміркованих рішень, а застосування доволі жорстких та прагматичних кроків державної влади.

Спробуємо з'ясувати, як відбувається вирішення цієї проблеми на рівні віруючої спільноти, громадянського суспільства та центральної і регіональної влади.

2. Зміни середовища УПЦ (МП) і суспільних рефлексій в умовах російської збройної агресії

Попри московську ангажованість УПЦ (МП) у гібридній агресії росії проти України, не доводиться говорити про однорідність цієї церковної структури. Війна призвела до цілком логічних процесів розшарування у її середовищі.

Найочевидніша тенденція полягає у втраті УПЦ (МП) своєї інституціональної основи – *релігійних громад*. Значна кількість парафій змінюють промосковську юрисдикційну підпорядкованість на користь ПЦУ. В рамках цього процесу можна виділити дві великі хвилі.

Перша розпочалася безпосередньо після отримання ПЦУ Томосу про автокефалію – у січні-лютому 2019. Тільки впродовж 2019 року юрисдикцію змінило близько 700 громад.

¹¹ Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доп. / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.]. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf

¹² За попами УПЦ МП стоять не скажені жінки, а російські танки. URL: https://24tv.ua/za_porami_ups_mp_stoyat_ne_skazheni_zhinki_a_rosiyski_tanki_n911246 (дата звернення 10.03.2025); Корректировал «арту»: священник УПЦ МП сбежал в Россию после службы «ДНР». URL: <https://www.obozrevatel.com/crime/06837-korrektyroval-artu-svyaschennik-ups-mp-sbezhal-v-rossiyu-posle-sluzhbyi-dnr.htm> (дата звернення 10.03.2025); Російські терористи на службі в Московського патріархату. URL: <https://informnapalm.org/ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarhatu/> (дата звернення 10.03.2025); «ФСБ в рясках». Як російські спецслужби діяли під прикриттям Московського патріархату? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarkhat/31122625.html> (дата звернення 10.03.2025).

У 2020 та 2021 роках переходи уповільнилися. Причини різні. Це й поширення пандемії коронавірусу, зміщення акцентів у діяльності ПЦУ, блокування переходів із боку московського патріархату, у тому числі з використанням релігійного і політичного лоббі в Україні.

Друга хвиля активного виходу релігійних громад із юрисдикції УПЦ (МП) безпосередньо пов'язана з початком відкритої повномасштабної війни росії проти України у лютому 2022 року. Через півроку після вторгнення московської орди проросійську церкву полишили понад 600 парафій у 15 регіонах та столиці. Уже 2023 року очільник ПЦУ митрополит Епіфаній наголосив, що до очолюваної ним церкви з часу отримання Томосу долучилося близько 1700 парафій УПЦ (МП)¹³.

Наприклад, за інформацією українського видання «Еспресо», на кінець 2023 року УПЦ (МП) полишила кожна сьома громада. Лідером за переходами стала Хмельниччина – 359 парафій. На Київщині і Волині до ПЦУ перейшло більше 200 громад (окремо у кожному регіоні). Високу динаміку зміни юрисдикційного підпорядкування продемонстрували Вінницька, Житомирська, Рівненська області¹⁴.

У 2024 році тривав процес переходу парафій із юрисдикції УПЦ (МП) у юрисдикцію ПЦУ, котрий має різні особливості та темпи, що регіонально обумовлені. Так, за повідомленнями керівника Управління у справах національностей та релігій Вінницької ОВА І. Салецького, «щомісяця в області реєструємо до п'яти приєднаної релігійних громад до ПЦУ»¹⁵. На Буковині, як стверджує єпископ Чернівецький і Буковинський ПЦУ Феогност, юрисдикцію УПЦ (МП) кожного місяця у середньому полишає одна громада¹⁶. На правобережній Херсонщині переходи фактично припинилися у зв'язку із загрозливою для життя людей ситуацією.

Впродовж 2024 року з юрисдикції УПЦ (МП) вийшло 163 громади. Лідером переходів стала Хмельниччина. В області до ПЦУ долучилися 32 парафії. На другому місці Київщина, де відбулося 29 переходів.

¹³ Епіфаній розповів, скільки парафій покинули Московський патріархат після створення ПЦУ. *UAINFO.org*. 2023. 29 січня. URL: <https://uainfo.org/blognews/1675006882-epifaniy-rozproviv-skilki-parafiy-pokinuli-moskovskiy.html> (дата звернення 17.02.2025).

¹⁴ Карта переходів громад з московського патріархату станом на грудень 2023 року. *ЕСПРЕСО*. 2023. 27 грудня. URL: <https://espresso.tv/skilki-gromad-uzhe-pokinulo-moskovskiy-patriarkhat-v-ukraini-karta-po-regionakh> (дата звернення 21.03.2025).

¹⁵ На Вінниччині до ПЦУ щомісяця переходять п'ять релігійних громад. *PICU*: веб-сайт. URL : https://risu.ua/na-vinnichchini-do-pcu-shchomisyasya-perehodyat-pyat-religijnih-gromad_n149048 (дата звернення 11.03.2025).

¹⁶ Щомісяця до ПЦУ переходить одна громада, – єпископ Чернівецький і Буковинський ПЦУ. *PICU*: веб-сайт. URL : https://risu.ua/shchomisyasya-do-pcu-perehodit-odna-gromada---uepiskop-cherniveckij-i-bukovinskij-pcu_n150878 (дата звернення 11.03.2025).

Черкащина на третій позиції – 21 перехід. Як наслідок “від 15 грудня 2018 року 1916 релігійних громад та монастирів заявили про перехід з УПЦ (МП) до ПЦУ (станом на 26 червня 2025 року)”¹⁷.

Характерно, що динаміка переходів релігійних громад не є сталою, але тенденція зменшення кількості громад УПЦ (МП) і збільшення числа громад ПЦУ є сталою та однозначною. Саме таку тенденцію означив і Предстоятель Православної Церкви України митрополит Епіфаній: “Загалом, протягом останніх років до Православної церкви України долучилися вже понад 2 тис. релігійних громад із Московського патріархату. Процес триває. Він вже незворотній”¹⁸.

Водночас у низці областей довший час не було зафіксовано жодної зміни юрисдикційного підпорядкування. Серед них – Донецька, Луганська, Запорізька, Миколаївська. На 2025 рік серед таких лише Луганська область.

Показово, що вже у лютому 2024 року в Богуславській об’єднаній територіальній громаді не залишилося парафій у складі УПЦ (МП). Наприкінці осені 2024 року очільник Львівської ОВА М. Козицький, характеризуючи зміни у релігійній ситуації, зауважив, що «*регіон очистився від релігійних громад, які підпорядковуються московському патріархату*»¹⁹. Частина з них припинила своє існування, а частина перейшла до складу ПЦУ.

Таким чином, в умовах фактичної відсутності діалогу між єпископатами УПЦ (МП) та ПЦУ, вектор руху задається низовими ланками – релігійними громадами. Останні своїми діями переконують, що не бажають залишатися у складі церкви, котра співпрацює з російським агресором.

Ще один показовий тренд – *поглиблення внутрішньої кризи УПЦ (МП)*. Серед священнослужителів даної церкви вже невдовзі після повномасштабного російського вторгнення сформувалася опозиція, яка заявила, що не підтримує визначеного церковним керівництвом

¹⁷ Перехід церковних громад до ПЦУ. URL :

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D1%96%D0%B4_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_%D0%B4%D0%BE_%D0%9F%D0%A6%D0%A3 (дата звернення 11.03.2025).

¹⁸ До ПЦУ з Московського патріархату загалом перейшло понад 2 тисячі громад – Епіфаній. Укрінформ : веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4073223-dopcu-z-moskovskogo-patriarhatu-zagalom-perejslo-ponad-2-tisaci-gromad-epifanij.html> (дата звернення 25.11.2025).

¹⁹ Львівщина стала першим регіоном, де вже немає жодної громади УПЦ (МП). «*Вечірній Київ*»: веб-сайт. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/105664/> (дата звернення 11.03.2025).

промосковського курсу. Маркерами такого спротиву позиції священноначалля стали звернення мирян УПЦ (МП) до митрополита Онуфрія та частини духовенства УПЦ (МП) – до Собору предстоятелів древніх православних церков. Лейтмотив обох документів: непоминання патріарха Кіріла; проведення над ним церковного суду за моральні злочини; засудження ідеології «русского міра»; налагодження діалогу з ПЦУ.

Водночас у середовищі УПЦ (МП) озвучується ідея проголошення незалежності від РПЦ. Проте вона безперспективна, оскільки суперечить нормам церковного канонічного права Вселенської православної Церкви. Поміж тим на початку повномасштабного відкритого воєнного нападу росії на Україну клірики УПЦ (МП) в кількох епархіях (Рівненська, Черкаська, Львівська, Волинська, Сумська) звернулися до правлячих архієреїв та митрополита Онуфрія з вимогою скликати всецерковний собор або, принаймні, церковний синод та розглянути питання виходу УПЦ (МП) зі складу РПЦ.

Аналогічна пропозиція була направлена майже 300-ма священниками УПЦ (МП) своєму керманичу митрополиту Онуфрію у липні 2023 року після ракетного удару по Спасо-Преображенському кафедральному собору в місті Одеса. Ключова ідея листа-прохання – негайно та остаточно розірвати взаємини з РПЦ у зв'язку з геноцидом, який російські окупанти чинять стосовно українців. Підписанти зауважили, що не хочуть «страждати ні за Росію, ні за Путіна, ні за Кирила...»²⁰.

Отже, можемо констатувати, що сьогодні УПЦ (МП) уже не є *тією монолітною структурою*, якою вона була за часів правління митрополита Володимира (Сободана). Однак філія московського патріархату в Україні продовжує залишатися доволі чисельною структурою. На початок 2025 року вона нараховувала 10 118 релігійних організацій²¹, що фактично становило більше половини від усіх православних осередків України. ***Така мережа здатна в будь-який час вчиняти загальнонаціональні чи регіональні провокаційні, дестабілізаційні та руйнівні заходи, а тому потребує всебічної уваги та контролю.***

²⁰ Священники УПЦ МП звернулися до митрополита Онуфрія з несподіваним проханням. *Главком. 2023. 25 липня.* URL: <https://glavcom.ua/country/society/svjashchenniki-upts-mp-zvernulisja-do-mitropolita-onufrija-z-nespodivanim-prokhanjam-944486.html> (дата звернення 13.02.2025).

²¹ Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року. Форма 1. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*: веб-сайт. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1GBcBU38ow83NqAMPzXTO5pE2teGqwPtH/edit?gid=105173160#gid=105173160> (дата звернення 13.02.2025).

Війна відчутно вплинула на церковне самовизначення православних вірян та у цілому на відношення українців до найбільших православних юрисдикцій – ПЦУ й УПЦ (МП). Про це свідчать результати опитувань різних соціологічних центрів.

Їх доцільно розглянути крізь призму трьох аспектів, а саме: 1) оцінки динаміки громадської прихильності до ПЦУ / УПЦ (МП); 2) підтримки обмежувальної діяльності УПЦ (МП) в українському суспільстві; 3) сприйняття УПЦ (МП) як чинника російської збройної агресії.

Оцінка динаміки громадської прихильності до ПЦУ / УПЦ (МП). У липні 2022 року КМІС провів соціологічне опитування і встановив, що 54% респондентів заявили про свою належність до ПЦУ і лише 4% ідентифікували себе з УПЦ (МП). За п'ять місяців війни кількість прихильників проросійської церкви зменшилася в 4,5 рази – з 18 до 4%²².

Подібні результати продемонструвало дослідження «Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни», презентоване агенцією «Info Sapiens» у лютому 2023 р. За інформацією соціологічної служби, частка парафіян ПЦУ на початок поточного року становила 55%, а частка парафіян УПЦ (МП) – усього 4%. До 24 лютого 2022 р. ці показники становили відповідно 38 та 15%²³.

Тобто і в цьому випадку бачимо зменшення прихильників проросійської церкви майже в 4 рази.

Дещо менші цифри (але в рамках зафіксованої тенденції) наводить соціологічне опитування, проведене у листопаді 2023 року Центром Разумкова. У ньому зазначається про 42% прихильників ПЦУ та 6% – УПЦ (МП). До початку війни, у 2021 році, аналогічне співвідношення виглядало як 24% супроти 13%²⁴.

Аналіз конкретних процесів у середовищі УПЦ (МП) засвідчує, що динаміка зменшення кількості послідовників цієї церкви та їхнього впливу буде неухильно наростати.

Підтримки обмежувальної діяльності УПЦ (МП) в українському суспільстві. Соціологічна група «Рейтинг» невдовзі після повномасштабного вторгнення росії з'ясувала, що ідею розриву

²² Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 р. / КМІС. URL: <https://kiiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=10> (дата звернення 15.04.2025).

²³ Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни / *Info Sapiens*. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259> (дата звернення 15.04.2025).

²⁴ Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r> (дата звернення 23.03.2025).

взаємозв'язків УПЦ (МП) з РПЦ підтримує 63% респондентів, не підтримує – 10%. Байдужими виявилися 18% учасників опитування²⁵.

Невдовзі кількість прибічників припинення відносин між УПЦ (МП) та РПЦ зростає до 74%. Натомість поменшало (до 7%) прибічників збереження діалогу двох церков. При цьому 51% опитаних схвально поставилися до заборони діяльності УПЦ (МП) на території України з боку держави²⁶.

Питання про заборону УПЦ (МП) ставилося в рамках дослідження компанії «Active Group» (листопад 2022 р.). Так, 61,9% респондентів зауважили, що філії РПЦ не місце в Україні. З них категоричне «так» обстоювали 41% опитаних, а 20,9% обмежилися варіантом «швидше так»²⁷.

У березні 2023 р. ця компанія провела ще одне аналогічне опитування. Його результати досить показові. За чотири місяці чисельність прибічників заборони УПЦ (МП) зростає з 61,9 до 75,2%²⁸.

У дослідницькій компанії «Gradus Research» наголосили, що ставлення українців до заборони УПЦ (МП) є динамічною величиною. Якщо в 2021 р. подібну ідею підтримували 55% громадян, то в квітні 2023 р. – 70%. За аналогічний період частка противників заборони УПЦ (МП) зменшилася з 14 до 9%²⁹.

Згадане вище опитування Центру Разумкова задекларувало 71% тих, хто підтримує заборону діяльності на українських теренах релігійних організацій із керівним центром у державі-агресорі³⁰.

²⁵ Оцінка ситуації в Україні (8-9 березня 2022) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html (дата звернення 23.03.2025).

²⁶ Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022) / Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_6_aprelya_2022.html (дата звернення 23.03.2025).

²⁷ 62 % українців підтримують заборону московського патріархату. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/11/23/62-ukrainciv-pidtrimuyut-zaboronu-moskovskogo-patriarxatu/> (дата звернення 03.05.2025).

²⁸ Пульс тижня: 4–10 березня 2023 р. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/03/13/puls-tizhnya-4-10-bereznya-2023-roku/> (дата звернення 03.05.2025).

²⁹ Чи планують українці святкувати Великдень і як ставляться до заборони московського патріархату в Україні? *Gradus Research*. URL: https://gradus.app/documents/347/Gradus_Research_-_Easter_Survey_2023_UA.pdf (дата звернення 03.05.2025).

³⁰ Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-susplstvi-lystopad-2023r> (дата звернення 03.05.2025).

Отже, як свідчать дослідження соціологів, ідея заборони діяльності в Україні УПЦ (МП) на фоні військової агресії РФ підтримується більшістю українців.

Сприйняття УПЦ (МП) як чинника російської збройної агресії. У цьому ракурсі заслуговують на увагу три дослідження. Всі за участі Центру Разумкова.

Влітку 2022 р. означений Центр спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» провів соціологічне опитування «Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ (МП) та націоналізму під час війни з Росією». З'ясувалося, що 52% опитаних громадян сприймають УПЦ (МП) як один із факторів російської агресії³¹.

У березні 2023 р. Фонд «Демократичні ініціативи» та Центр Разумкова реалізували ще один спільний проєкт. Респондентів, зокрема, запитали, чи погоджуються вони з тим фактом, що УПЦ (МП) сприяла російській агресії. Категорично ствердну відповідь на це запитання дали 40% опитаних, іще 26% вибрали опцію «скоріше згоден, ніж не згоден»³². Отже, сумарний показник становив 66%. Наприкінці літа 2022 р. він був на 14% меншим.

Ідентична цифра була оприлюднена Центром Разумкова за результатами традиційного опитування щодо стану міжцерковних відносин в українському суспільстві (листопад 2023 р.). 65% опитаних відповіли, що вважають РПЦ та її очільника патріарха Кіріла рупорами збройної агресії³³.

Наведена вище соціологія, хоча і відрізняється кількісними показниками, дозволяє виснувати таке.

По-перше, війна Росії супроти України обумовила істотне падіння суспільних рейтингів УПЦ (МП) та зростання соціального потенціалу ПЦУ.

По-друге, ідея заборони московського патріархату в Україні має вагому громадську підтримку.

³¹ Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією : соціологічне опитування (5–12 серпня 2022 р.) / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiy-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyuni-z-rosieyu> (дата звернення 03.05.2025).

³² Символи, події та особистості, які формують національну пам'ять про війну з Росією : соціологічне опитування (23–30 березня 2023 р.) / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/simvoli-podii-ta-osobistosti-yaki-formuyut-natsionalnu-pamyat-pro-viyunu-z-rosieyu> (дата звернення 03.05.2025).

³³ Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-susplilstvi-lystopad-2023r> (дата звернення 30.05.2025).

По-третє, російське вторгнення спонукало багатьох громадян замислитися над роллю ідеологічних наративів, зокрема релігійних, у створенні загроз національній безпеці України, у руйнуванні власної державності та продукуванні зовнішньої експансії.

3. Політика Української Держави щодо попередження антиукраїнської діяльності УПЦ (МП)

На поточний момент проблема стримування філії РПЦ в Україні перейшла з рівня дискусій і нейтральних рішень у державницьке прагматичне русло. За кілька останніх років у даному напрямку зроблено чимало у порівнянні з минулими десятиліттями. При цьому реалізовані кроки виглядають ще не достатньо системними і багатовекторними.

Зокрема, триває *викриття антиукраїнської діяльності агентів московського режиму в середовищі УПЦ (МП)*. Окремим ієрархам і священникам висунуто підозру в державній зраді, проведенні антиукраїнської діяльності, розпалюванні ненависті на релігійному ґрунті. Загалом СБУ розслідує понад 100 карних справ проти проросійськи налаштованих кліриків УПЦ (МП). Стосовно багатьох із них уже ухвалені показові санкційні та судові рішення.

Так, митрополита Чернівецького і Буковинського Мелетія Президент України позбавив українського громадянства, екснамісника Києво-Печерської лаври митрополита Павла суд відправив під домашній арешт на 60 діб, кілька разів подовжував відповідний запобіжний захід, нині він звільнений із-під варті після внесення багатомільйонної застави. Наразі митрополит Павло перебуває під дією особистих зобов'язань. Екскерівник Кіровоградської єпархії митрополит Йоасаф отримав вирок – три роки позбавлення волі з іспитовим терміном два роки. До двох років реального ув'язнення засуджено протоєрея Дмитра Тіхова з Вінниччини за глорифікацію московських загарбників, заперечення російської військової агресії, колабораціонізм із окупантами³⁴.

У грудні 2022 року рішенням РНБО України запроваджено персональні санкції стосовно осіб, пов'язаних із УПЦ (МП)³⁵. Під їхню дію потрапили, зокрема, екснардеп і за сумісництвом дякон УПЦ (МП)

³⁴ До двох років ув'язнення засудили священника УПЦ МП з Вінниччини / *PISU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/do-dvoh-rokiv-uvyaznennya-zasudili-svyashchenika-upc-mp-z-vinnichchini_n145818 (дата звернення 19.05.2025).

³⁵ Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : *Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 01.12.2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#n2> (дата звернення 19.05.2025).

В. Новинський, екснамісник Києво-Печерської лаври митрополит Павло (Лебедь), митрополит Сімферопольський і Кримський РПЦ Лазар, митрополит Ізюмський і Куп'янський УПЦ (МП) Єлисей, єпископ Роменський і Буринський УПЦ (МП) Іосиф та ін.

Восени того ж року українські спецслужби розгорнули діяльність із проведення різнопланових безпекових заходів на території культових об'єктів УПЦ (МП) у різних областях України на предмет виявлення у служителів цієї церковної структури російських паспортів, пропагандистської та підривної літератури, проросійської символіки, іноземної валюти тощо.

Спостерігається *активність органів місцевого самоврядування*, спрямована на обмеження присутності УПЦ (МП) в українському суспільному просторі як церкви, котра ідейно й організаційно підтримує російську державу-агресора.

Вже більше сотні міських та обласних рад ухвалили рішення, у яких:

1) апелюють до Президента України та Верховної Ради України підтримати пропозицію про заборону московського патріархату в Україні на законодавчому рівні;

2) забороняють діяльність структур УПЦ (МП) на території відповідної територіальної громади або встановлюють для них спеціальний режим функціонування;

3) закликають згромадження УПЦ (МП) змінити статус юридичного підпорядкування московській патріархії;

4) відмовляють парафіям УПЦ (МП) в оренді приміщень, культових та інших будівель, земельних ділянок.

Остання опція масово почала застосовуватися на місцевому рівні після того, як РНБО України та Президент України чітко означили антиукраїнську зорієнтованість УПЦ (МП).

Український парламент також проводить значну роботу у напрямку попередження загроз національній безпеці у релігійній сфері. Зокрема, проблема діяльності церков із керівними центрами у державі-агресорові обговорювалася на Комітетських слуханнях Верховної Ради України у травні 2022 року. Учасники зібрання ухвалили низку важливих рішень, а саме:

1) необхідності застосування персональних санкцій стосовно представників московського патріархату;

2) створення Тимчасової слідчої комісії для розслідування фактів колабораціонізму представників релігійних організацій в контексті російської збройної інтервенції;

3) встановлення контролю за фінансово-економічною та освітньо-інформаційною діяльністю релігійних організацій із центром у державі-агресорові.

Певні з цих рішень уже реалізовано у практичній площині.

20 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX, який через місяць після прийняття набув чинності. ***Цей Закон України вперше прямо забороняє діяльність в Україні російської православної церкви, а відтак її структурних підрозділів, та наголошує на необхідності припинення діяльності будь-яких релігійних організацій, афілійованих із керівними структурами у державі-агресорві.***

По суті цей Закон відображає волю Українського народу та квінтесенцію суспільних настроїв в Україні. Наприкінці квітня 2024 року Київський міжнародний інститут соціології провів всеукраїнське опитування, одне із завдань якого – засвідчити громадську оцінку політики влади щодо УПЦ (МП).

За результатами дослідження виявилось, що 83% українців підтримує втручання держави у діяльність промосковської церкви. З них 63% виступили за повну заборону УПЦ (МП), а 20% вважає доречним встановлення державного нагляду або контролю. Лише 12% переконані, що втручатися у діяльність УПЦ (МП) не потрібно³⁶.

Впродовж кінця вересня – початку жовтня 2024 року КМІС провів наступне всеукраїнське опитування. Одне із його запитань стосувалося ***ставлення громадян до Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій».***

Підсумки опитування такі: ***80% респондентів схвально поставилися до прийняття даного законодавчого акту, 16% висловилися проти, а 4% не визначилися з власною позицією***³⁷.

Якщо брати до уваги регіональний вимір, то на Заході й у Центрі країни підтримка українцями цього Закону про заборону окремих релігійних організацій дещо вища, ніж на Півдні та Сході. Однак, незалежно від регіону, переважна більшість громадян підтримує ухвалення згаданого Закону.

Водночас релігійні організації є важливою і доволі чисельною складовою українського громадянського суспільства. Після повномасштабного російського вторгнення вони значно активізували своє *соціальне служіння в гуманітарній сфері*. Разом із органами

³⁶ Якою має бути політика влади та довіра до Української Православної Церкви (Московського Патріархату). КМІС: веб-сайт. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1404&page=8> (дата звернення 21.05.2025).

³⁷ Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій. КМІС: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=2> (дата звернення 21.05.2025).

української влади, міжнародними добровільними об'єднаннями та волонтерськими рухами церкви та інші релігійні організації долучилися до вирішення нагальних проблем, що стосуються організації стійких форм життєдіяльності цивільного населення і військових. Українські церкви працюють за різними напрямками.

Один із ключових напрямів – створення Служби військових капеланів у Збройних Силах, Національній гвардії та інших військових формуваннях України в умовах війни з росією. Адже існують загрози від дестабілізуючої діяльності московського патріархату, в юрисдикції котрого перебуває переважна більшість православних громад України. Для ефективної організації Служби військових капеланів і забезпечення духовно-гуманітарного та патріотичного виховання, морально-бойової й психологічної підготовки українських воїнів доцільно вивчати досвід організації Служби військових капеланів у арміях низки держав-членів НАТО³⁸.

Факт наявності служб військових капеланів у багатьох країнах, особливо в арміях держав-членів НАТО і характер виконуваних ними завдань свідчить про те, що вони не тільки займаються задоволенням релігійних потреб військовослужбовців, але й включені в систему ідеологічного та психологічного впливу на весь особовий склад військ, незалежно від світоглядної орієнтації індивіда. Релігійне виховання, інкорпороване в систему бойової та морально-психологічної підготовки військовослужбовців і підпорядковане основному завданню – підтриманню високого духовно-психологічного й бойового потенціалу військ. НІСД започаткував цю роботу ще 12 травня 1994 року під час проведення у Львові наукового симпозиуму «Духовно-гуманітарні проблеми розбудови Збройних Сил України».

Російська агресія актуалізувала невідкладне реформування Збройних Сил та інших військових формувань України. Їхня модернізація потребує не лише структурних змін військового управління, застосування стандартів НАТО в переозброєнні, але й створення якісно нових умов для духовно-гуманітарної та морально-психологічної підготовки військовослужбовців. Тому підготовка капеланів має здійснюватися за спеціальними програмами (див. *Додаток*).

Історія Української Держави свідчить про важливість ідейних засад та світоглядно-ціннісних орієнтацій нації, особливо її ЗС. Справді, матеріальне забезпечення українських воїнів є вельми важливою справою. Те ж саме можна сказати про модерні озброєння та амуніцію. Але зброя без воїна мертва. Тільки глибоке усвідомлення священного

³⁸ Сергій Здіорук. Міжнародний досвід військових капеланів для української армії. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Київ : ГДПІ, 2016. Вип. XVII. С. 880-894. URL : https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_17.pdf

обов'язку захисту свого Народу і Держави, високий патріотизм і міцна військово-психологічна культура роблять воїна оборонцем, а військові формування – здатними виконати будь-яке службово-бойове завдання, щодо захисту національних і стратегічних інтересів України.

В умовах війни значно активізувалася міжнародна діяльність релігійних організацій. *У партнерстві з вітчизняним дипломатичним корпусом низка релігійних лідерів країни беруть участь у захисті інтересів України.* Йдеться про забезпечення довготривалої підтримки з боку союзників, пошук нових партнерів, спростування російської брехливої пропаганди, поширення правдивої інформації про Українську Державу, формування її позитивного іміджу, просування демократичних цінностей. Тільки за останні роки релігійні лідери України провели не один десяток зустрічей високого міжнародного рівня. Наприклад, 2024 року візит до Конгресу США делегації УГКЦ на чолі з патріархом Святославом (березень), зустріч предстоятеля ПЦУ митрополита Епіфанія з послами Аргентини (січень), Данії (травень), Франції (червень) в Україні. У червні 2025 року ВРЦРО мала зустріч у Києві з послами країн «Великої сімки» тощо.

ВИСНОВКИ

Повномасштабна війна росії проти України засвідчила, що для національної безпеки реальною загрозою становлять релігійні організації, керівні центри котрих розташовані у РФ. Першочергово це стосується московського патріархату, що діє в Україні під назвою *Українська православна церква*.

Ключова проблема України у релігійному вимірі – ***юридичне й адміністративне підпорядкування найбільшої церковної структури країни – Української православної церкви московській патріархії – релігійно-політичному центру рф.***

Тому у найближчій перспективі ***порядок денний державної політики у релігійній сфері*** має складати:

1) невідкладна реалізація законодавчих норм щодо заборони діяльності в Україні релігійних організацій, пов'язаних через свої керівні структури з державою-агресором;

2) посилення персональних фінансово-економічних санкцій щодо одіозних єпископів та політиків із середовища т. зв. УПЦ (МП);

3) заборона в'їзду в Україну духовенству УПЦ (МП), яке підозрюється у колаборації з окупаційними адміністраціями та перебуває на тимчасово окупованих територіях, на росії чи Білорусі;

4) проведення парламентських слухань на предмет оцінки рівня загроз національній безпеці у сфері свободи совісті та свободи релігії та здійснення заходів щодо їхньої нейтралізації;

5) підсилення в умовах війни контрольних повноважень Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, спрямованих на

захист національних інтересів та зміцнення національної безпеки України;

б) утворення (відновлення) в обласних державних (військових) адміністраціях управлінь (як мінімум відділів) із питань державно-церковних та суспільно-релігійних відносин із забезпеченням відповідних структурних підрозділів кваліфікованими кадрами, зокрема релігієзнавцями, юристами та реєстраторами;

7) створення Спеціальної слідчої групи для виявлення та розслідування фактів колаборації представників релігійних організацій із окупаційною владою;

8) розбудову мережі дипломатичних представництв та українських культурних центрів за кордоном для інформування світової громадськості щодо державної політики у релігійній сфері та спростування фейків російської пропаганди стосовно нібито існування дискримінації на релігійному ґрунті в Україні.

Такі заходи дозволять звільнити національний релігійний, культурний, освітній та інформаційний простір від присутності в ньому московського патріархату, замаскованого під брендом «УПЦ». А Україна, зрештою, *здобуде реальну та повну як політичну й економічну, так і духовно-культурну незалежність.*

АНОТАЦІЯ

Наукове дослідження присвячене аналізу загроз національній безпеці України у релігійній сфері. Основна увага зосереджена на осмисленні ситуації щодо Української православної церкви московського патріархату (УПЦ (МП)). Особливий акцент зроблено на ідеологічному та адміністративному підпорядкуванні цієї церковної структури Російській православної церкві. Характеризується багатодесятилітня промосковська діяльність УПЦ (МП). Зокрема, стверджується про її активну участь у поширенні ідеологем «руського міра» в українському суспільстві, перешкоджанні об'єднанню українського православ'я, генеруванні сепаратистських настроїв, інспіруванні міжцерковного протистояння, дискредитації української влади. Також наголошується на співпраці духовенства УПЦ (МП) із окупаційними адміністраціями, його участі у бойових операціях на боці російської армії та загалом підтримці збройної агресії РФ супроти України.

Розглянуто спричинені війною трансформації у середовищі УПЦ (МП). Основний маркер динаміки її інституційної мережі – стрімке зменшення кількості релігійних громад. Зафіксовано стали тенденцію щодо виходу парафій із юрисдикції УПЦ (МП) та їхнього переходу у юрисдикцію ПЦУ. Констатовано відсутність єдності та однотайності в лавах кліру і вірян УПЦ (МП), поширення з-поміж останніх опозиційних настроїв до заявленого церковним керівництвом курсу. Очевидною є внутрішня криза московського патріархату в Україні.

Розкрито істотні зміни у ставленні українського суспільства до УПЦ (МП). Наголошується, що ця церква користується мізерною підтримкою серед українців. На рівні 4-6% – за різними соціологічними опитуваннями. Понад 50% українських громадян схильні вважати УПЦ (МП) поплічником російської агресії та підтримують ідею щодо заборони її функціонування в Україні.

Проаналізовано інструменти владної політики, спрямовані на протидію загрозам з боку УПЦ (МП). Серед них окреслено наступні: запровадження персональних санкцій стосовно одіозних функціонерів проросійської церкви; виявлення і притягнення до кримінальної відповідальності кліриків-колаборантів; відмова парафіям УПЦ (МП) в оренді приміщень, культових та інших будівель, земельних ділянок; реалізація законодавчого акту про заборону діяльності (МП) на теренах України.

Також надано пропозиції, реалізація яких сприятиме припиненню антиукраїнської діяльності УПЦ (МП).

ДОДАТОК

Перелік дисциплін, що пропонуються для вивчення у Центрі підготовки військових капеланів Збройних Сил України священикам і пасторам, які за рекомендацією релігійних організацій є кандидатами для Служби військових капеланів України.

1. Історія України.
2. Історія Українського Війська.
3. Історія Українських Церков.
4. Пропедевтика філософської антропології.
5. Вступ до філософії релігії.
6. Основи політології.
7. Основи соціології.
8. Теорія й історія культури.
9. Психологія та педагогіка.
10. Засновки етнології релігії.
11. Конституція України.
12. Основи держави і права.
13. Законодавство України і норми міжнародного права щодо свободи совісті та свободи релігії.
14. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в Україні.
15. Світовий досвід сучасних державно-церковних відносини.
16. Історія служби військових капеланів в Українських землях.
17. Порівняльний аналіз досвіду капеланської служби в арміях світу.
18. Панорама сучасного релігійного життя в Україні та світі.
19. Загальна та спеціальна військова підготовка.
20. Основи тактичної медицини.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Лавра звільняється від вбивчої ідеології «руського мира» – Епіфаній про УПЦ (МП), еволюцію Зеленського і визнання ПЦУ. *Radio Svoboda*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/epifaniy-pro-upts-mp-zelensko-ho-i-vyznannya-ptsu/32933433.html> (дата звернення: 17.03.2025).
2. На тимчасово окупованих територіях немає жодного католицького священика, – Глава УГКЦ. *PICU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-nemaye-zhodnogo-katolickogo-svyashchennika---glava-ugkc_n149179 (дата звернення: 17.03.2025).
3. Васін, Максим. Вплив російського вторгнення на релігійні громади в Україні / Інститут релігійної свободи. – Київ: Вид. Пугач О. В., 2024. – С. 12-19. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-UKR-web.pdf>
4. 330 років Московський Патріархат працював над тим, аби тримати в полоні українські душі, – митрополит Євстратій (Зоря). *PICU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/330-rokiv-moskovskij-patriarhat-pracyuvav-nad-tim-abi-trimati-v-poloni-ukrayinski-dushi--mitropolit-yevstratij-zorya_n145034 (дата звернення: 07.05.2025).
5. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіз доп. / [С. І. Здіорук, В. В. Токман]; за ред. С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2023. 44 с. (Серія “Національна безпека”).
6. Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024. Київ, 2024. 115 с.
7. Україна та проект «руського мира»: аналіз доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 80 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>
8. Звернення християнських Церков України щодо засудження агресивної ідеології «руського міра». *PICU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/zvernennya-hristiyanskih-cerkov-ukrayini-shchodo-zasudzhennya-agresivnoyi-ideologiyi-russkogo-mira_n145401 (дата звернення 19.05.2025).
9. Саган О. Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 червня 2023 року / Вісник НАН України, 2023. № 8. С. 87. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/3902/3879>
10. Здіорук С. Роль релігійного чинника у виникненні рашизму / Багатовимірний рашизм: початок і кінець (збірник статей). Київ: ДП «ГДІП», 2023. С. 65. URL: <https://gdip.com.ua/files/file/>

Diplomatic%20Ukraine/Library_UD/Vypusk_30_V.Ohryzko_Multidimensional%20ruscism,%20the%20beginning%20and%20the%20end.pdf

11. Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 р. / *Українська Православна Церква*: веб-сайт. URL: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogosinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku/> (дата звернення 12.04.2025).

12. Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 р. / Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. 2022. 12 трав. URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku/> (дата звернення 12.04.2025).

13. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доп. / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.]. Київ: НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf

14. За попами УПЦ МП стоять не скажені жінки, а російські танки. URL: https://24tv.ua/za_porami_upts_mp_stoyat_ne_skazheni_zhinki_a_rosiyski_tanki_n911246 (дата звернення 10.03.2025).

15. Корректировал «арту»: священник УПЦ МП сбежал в Россию после службы «ДНР». URL: <https://www.obozrevatel.com/crime/06837-korrektiroval-artu-svyaschennik-upts-mp-sbezhal-v-rossiyu-posle-sluzhbyi-dnr.htm> (дата звернення 10.03.2025).

16. Російські терористи на службі в Московського патріархату. URL: <https://informnapalm.org/ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarhatu/> (дата звернення 10.03.2025).

17. «ФСБ в рясах». Як російські спецслужби діяли під прикриттям Московського патріархату? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarkhat/31122625.html> (дата звернення 10.03.2025).

18. Епіфаній розповів, скільки парафій покинули Московський патріархат після створення ПЦУ. *UAINFO.org*. 2023. 29 січня. URL: <https://uainfo.org/blognews/1675006882-epifaniy-rozpoviv-skilki-parafiy-pokinuli-moskovskiy.html> (дата звернення 17.02.2025).

19. Карта переходів громад з московського патріархату станом на грудень 2023 року. *ЕСПРЕСО*. 2023. 27 грудня. URL: <https://espresso.tv/skilki-gromad-uzhe-pokinulo-moskovskiy-patriarkhat-v-ukraini-karta-po-regionakh> (дата звернення 21.03.2025).

20. На Вінниччині до ПЦУ щомісяця переходять п'ять релігійних громад. *РІСУ*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/na-vinnichchini-do-pcushchomisyasya-perehodyat-pyat-religijnih-gromad_n149048 (дата звернення 11.03.2025).

21. Щомісяця до ПЦУ переходить одна громада, – єпископ Чернівецький і Буковинський ПЦУ. *PICU*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/shchomisyasya-do-pcu-perehodyt-odna-gromada---yepiskop-cherniveckij-i-bukovinskij-pcu_n150878 (дата звернення 11.03.2025).

22. Перехід церковних громад до ПЦУ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%85%D1%96%D0%B4_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4_%D0%B4%D0%BE_%D0%9F%D0%A6%D0%A3 (дата звернення 11.03.2025).

23. До ПЦУ з Московського патріархату загалом перейшло понад 2 тисячі громад – Епіфаній. Укрінформ: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4073223-do-pcu-z-moskovskogo-patriarhatu-zagalom-perejslo-ponad-2-tisaci-gromad-epifanij.html> (дата звернення 25.11.2025).

24. Львівщина стала першим регіоном, де вже немає жодної громади УПЦ (МП). *«Вечірній Київ»*: веб-сайт. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/105664/> (дата звернення 11.03.2025).

25. Священники УПЦ МП звернулися до митрополита Онуфрія з несподіваним проханням. *Главком. 2023. 25 липня*. URL: <https://glavcom.ua/country/society/svjashchenniki-upts-mp-zvernulisja-do-mitropolita-onufrija-z-nespodivanim-prokhanjam-944486.html> (дата звернення 13.02.2025).

26. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року. Форма 1. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*: веб-сайт. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1GvCBU38ow83NQaMPzXTO5pE2teGqwPtH/edit?gid=105173160#gid=105173160> (дата звернення 13.02.2025).

27. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 р. / *КМІС*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=10> (дата звернення 15.04.2025).

28. Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни / *Info Sapiens*. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259> (дата звернення 15.04.2025).

29. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliigijnosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvilystopad-2023r> (дата звернення 23.03.2025).

30. Оцінка ситуації в Україні (8-9 березня 2022) / *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>

ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html (дата звернення 23.03.2025).

31. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022) / *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_6_aprelya_2022.html (дата звернення 23.03.2025).

32. українців підтримують заборону московського патріархату. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/11/23/62-ukraynciv-pidtrimuyut-zaboronu-moskovskogo-patriarxatu/> (дата звернення 03.05.2025).

33. Пульс тижня: 4–10 березня 2023 р. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/03/13/puls-tizhnya-4-10-berezhnya-2023-roku/> (дата звернення 03.05.2025).

34. Чи планують українці святкувати Великдень і як ставляться до заборони московського патріархату в Україні? *Gradus Research*. URL: https://gradus.app/documents/347/Gradus_Research_-_Easter_Survey_2023_UA.pdf (дата звернення 03.05.2025).

35. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiginosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvilystopad-2023r> (дата звернення 03.05.2025).

36. Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією: соціологічне опитування (5–12 серпня 2022 р.) / *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu> (дата звернення 03.05.2025).

37. Символи, події та особистості, які формують національну пам'ять про війну з Росією: соціологічне опитування (23–30 березня 2023 р.) / *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/simvoli-podii-ta-osobistosti-yaki-formuyut-natsionalnu-pamyat-pro-viynu-z-rosieyu> (дата звернення 03.05.2025).

38. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023р.) / *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiginosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvilystopad-2023r> (дата звернення 30.05.2025).

39. До двох років ув'язнення засудили священника УПЦ МП з Вінниччини / *РІСУ*: веб-сайт. URL: <https://risu.ua/do-dvoh-rokiv>

uvyaznennya-zasadili-svyashchenika-upc-mp-z-vinnichchini_n145818
(дата звернення 19.05.2025).

40. Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): *Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 01.12.2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#n2> (дата звернення 19.05.2025).

41. Якою має бути політика влади та довіра до Української Православної Церкви (Московського Патріархату). *КМІС*: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1404&page=8> (дата звернення 21.05.2025).

42. Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій. *КМІС*: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=2> (дата звернення 21.05.2025).

43. Сергій Здіорук. Міжнародний досвід військових капеланів для української армії. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Київ: ГДІП, 2016. Вип. XVII. С. 880-894. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_17.pdf

Information about the authors:

Zdioruk Serhiy Ivanovych,

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Leading Researcher at the Center for Domestic Policy Studies
National Institute for Strategic Studies
7a, Pyrogova St., Kyiv, 01054, Ukraine

Potapenko Viacheslav Heorhiiovych,

Doctor of Economics, Senior Researcher,
Deputy Director
National Institute for Strategic Studies
7a, Pyrogova St., Kyiv, 01054, Ukraine

Tokman Volodymyr Valeriiovych,

Doctor of Philosophy,
Leading Researcher at the Center for Domestic Policy Studies
National Institute for Strategic Studies
7a, Pyrogova St., Kyiv, 01054, Ukraine